

Xosé Ramón Freixeiro Mato
Universidade da Coruña; freixei@udc.es

O uso dos conectores contraargumentativos *mais*, *pero*, *pro* e *porén* no galego escrito actual en confronto co galego-português medieval

1. Introducción

Pódese considerar o termo 'conector' como un hipónimo de 'marcador discursivo' e, por tanto, os conectores como un grupo de unidades incluído dentro dos marcadores do discurso. Aínda que todos estes dunha forma ou doutra teñen propiedades de conexión e, en consecuencia, os dous termos se poderían considerar tamén sinónimos (Montolío, 2001: 21), porén, optamos por definir os conectores como un grupo particular de marcadores discursivos cuxa función específica é a de vincularen, ou 'conectaren', semántica e pragmaticamente un membro do discurso con outro anterior ou cunha situación contextual facilmente accesíbel, fornecendo ao mesmo tempo instrucións argumentativas que orienten as inferencias oportunas.¹ De acordo co seu significado, os conectores poden clasificarse en aditivos, consecutivos e contraargumentativos (Portolés, 2001: 139-141; Montolío, 2001: 43). Os conectores contraargumentativos son aqueles que establecen unha relación entre dous membros de tal natureza que o segundo aparece como supresor ou atenuador dalgunha conclusión deducíbel do primeiro: uns presentan un contraste ou contradición entre dous membros (*en troca*, *antes ben*, *pola contra*, *polo contrario* etc.), outros introducen conclusións contrarias ás esperadas do primeiro membro (*porén*, *non obstante*, *con todo*, *así e todo*, *ora ben* etc.) e algúns atenuan a forza argumentativa do membro anterior (*mais*, *pero*, *iso si*).

A contraargumentación, por outra parte, é unha relación semántica caracterizada por se contraporen conceptualmente dous xuízos, dos cales un resulta argumentativamente máis forte e o outro é desestimado nunha situación comunicativa concreta (Garachana, 1998b: 593); en consecuencia, un razoamento contraargumentativo supón

¹ Véxase Portolés (2001: 139); para unha distinción xeral entre os conectores e outros marcadores do discurso véxase tamén Portolés (1993); e para unha aproximación aos marcadores discursivos en galego pode verse Freixeiro (2003: 137-174).

a coexistencia de dous argumentos antiorientados, de acordo coa terminoloxía utilizada pola teoría da argumentación na lingua (Anscombe & Ducrot 1994).² Resulta así mesmo de interese a consideración das nocións de adversatividade e de concesión para o estudo dos conectores contraargumentativos, de acordo con Garachana (1998a: 197): en tanto que os conectores concesivos ligan dous enunciados cuxo contido se opón e indican que o enunciado introducido por eles ten menor forza argumentativa que o outro, os conectores adversativos introducen un argumento dotado de maior forza argumentativa que o anterior, deixando este de ser considerado un argumento válido para unha conclusión determinada.

Estudaranse a seguir os conectores adversativos *mais*, *pero*, *pro* e *porén* como marcadores na lingua escrita, dada a súa grande relevancia e tendo en conta a súa especial peripecia no evoluir histórico, con posíbeis interferencias neste da lingua castelá. Son, precisamente, estas formas e as súas equivalentes noutras linguas as que mereceron máis atención dos investigadores: véxase, por exemplo, para o francés *mais* Anscombe & Ducrot (1977) ou Van de Voorde (1992) e para *pourtant* Carel (1995), para o inglés *but* e *nevertheless* ou *however* Blakemore (2000) ou Fraser (1998), para o español *pero* e *sin embargo* Anscombe (1998) ou Portolés (1995), mesmo Fernández Ferreiro (2002) para *pero* en galego (e español).³

2. Valor discursivo de *mais*, *pero*, *pro* e *porén*

As unidades *mais*, *pero* e *pro* conviviron como conectores contraargumentativos no galego escrito moderno, aínda que en diferentes proporcións e de acordo con distintos rexistros lingüísticos, partillando usos con outras formas minoritarias como *mas* e *peró*, esta última tamén presente na lingua oral actual (Fernández Rei, 1991: 104). Estes marcadores atenúan a forza argumentativa do membro anterior e son por tanto intercambiábeis entre si, de prescindirmos de rexistros ou niveis de lingua. Por outra parte, o marcador tamén contraargumentativo *porén* introduce conclusións contrarias ás esperadas dun primeiro membro e forma neste sentido grupo con *non obstante*, *con todo*, *así e todo* ou *ora ben*. Aínda así, por historicamente estaren en relación os valores e a evolución de usos de *mais* (e *pero*, *pro*) e *porén*, interésanos aquí o seu tratamento conxunto.

Cómpre indicar xa desde o principio que, en contra do que aconteceu con *porén*, o marcador *pero* foi adquirindo un uso cada vez máis frecuente na lingua galega oral e escrita dos dous últimos séculos, polo menos, até chegarmos ao predominio actual, producíndose unha coincidencia na súa forma e nos seus usos discursivos cos que posúe en español como marcador de contraargumentación que pondera a suficiencia argumentativa (Portolés, 2001: 100). En ambas as linguas *pero* introduce a información que se presenta como máis forte do punto de vista argumentativo e inclina o signo da conclusión na súa mesma dirección argumentativa:

² Unha análise do concepto de conector nos diferentes estadios da teoría da argumentación pode verse en Gonçalves (2002).

³ Bótanse en falta traballos específicos sobre estes ou outros marcadores discursivos no ámbito do portugués, alén dos importantes contributos xerais da profesora Koch (2002, por exemplo) e do admirado profesor Mário Vilela (1998, 1999) ou de ambos en colaboración (Vilela & Koch 2001).

(1) Micaela: *Non lle dea pena, que o portugués é un mozo coma outro calquera e os homes a mín... Boeno, non madura esta pera para ningún melro. Son divertida, pero teño cabeza* (Castelao, Vellos 52).

Deste exemplo tirado da peza teatral de Castelao dedúcese que o argumento introducido por *pero* se presenta como máis poderoso que o de a Micaela ser divertida, guiando a conclusión de que esta non manterá relacións co portugués. Así pois, coa fórmula <A *pero* B> gaña B, pois B preséntase como o argumento máis forte. Os usos discursivos comúns de *pero* en galego e en castelán foron constatados por Fernández Ferreiro (2002), que acaba por lle atribuír dous valores en ambas as linguas, (i) 'marcador contrastivo de insuficiencia argumentativa' e (ii) 'marcador contrastivo de relevancia':

(2) *Abreu os brazos e dixo: ¡Pero isto é un desórde! Vos seica nunca vistes xogar: Eu vin algo disto no Brasil e podo falar; e entendo que á pelota non se lle debe tocar co-as mans.*

-Pero xa non lle tocan mais que os das portas -dixeronlle (G. Barros, CT 190).

(3) *Agora todos somos uns.* (Con sorna). *Liberté. Fraternité, Egalité...! Pero escoita, Ramonciño, que agora ven o mellor... A Micaela ten un fillo, sabes?* (Castelao, Vellos 80).

En tanto que en (1) *pero* actúa como marcador contrastivo de insuficiencia argumentativa, en (2) o marcador utilízase como estratexia discursiva para gañar "a quenda de fala" e en (3) para a manter, semellando perder o seu valor semántico e argumentativo e a lle ficaren como valores "os pertencentes aos niveis interaccional e cognitivo: o seu valor como estratexia discursiva e como marcador de relevancia" (Fernández Ferreiro, 2002: 79), que tamén posúe en portugués *mas*, como se pode observar na frecuencia da fórmula *mas repara* (Scotti-Rosin, 1984: 209); en ambos os casos, de todos os modos, subxace unha noción de contraargumentación. No galego escrito do século XIX temos tamén exemplos de *pro*, *mas* e *mais* con iguais valores nunha mesma obra: *pero non foge, non, / [...] mas ó jugo se rende* (Pondal, QP 77); *Mais ela, colléndoo* (Pondal, QP 84); *p'ro con todo, sin ser nena* (Pondal, QP 23).

Pola contra, como logo se verá, *porén* desapareceu practicamente do galego escrito moderno, substituído fundamentalmente na lingua escrita por *sen/sin embargo*, até que foi recuperado por vía culta nas últimas décadas e incorporado recentemente á norma, feito que acrecentou o seu uso escrito de forma moi considerábel na actualidade como conector parentético que introduce conclusións contrarias a aquelas que cabería esperar do segmento precedente (véxanse exemplos 4, 8, 9 e 10).

3. Orixe e usos no galego-portugués medieval

No latín vulgar a cunxución SED foi desprazada por MAGIS, que deu como resultado a forma galega *mais*, xeral na lingua medieval ao lado da esporádica *mas*; esta é produto da redución fonética da anterior como partícula átona e case desaparecerá no galego moderno, aínda que, como se acaba de ver, ten algunha documentación literaria na época decimonónica talvez por influencia do portugués, onde se consolidou a distinción entre *mais* adverbio e *mas* conxunción. Con *mais* xa convivía no galego-portugués medieval *pero*, con acentuación oxítónica, procedente de PER HOC, formando locucións como *mais pero* 'non obstante' ou *pero que* 'aínda que' (Gómez Clemente, 1991: 187); *pero* pervive no galego moderno con mudanza de acentuación, segundo

Ferreiro "posibelmente por influxo do español", acarón dunha "moi minoritaria pronuncia oxítóna na rexión oriental", que é a que xustifica "a frecuente e xeral forma sincopada *pro*" (Ferreiro, 1999: 370). O significado primitivo de *pero* era o de 'por iso' ou 'por isto', equivalente a *porende* ou *poren*; mais empregado en frases negativas tomou valor adversativo, "que mais tarde se atenuou, tornando-se equivalente a *mais*", aínda que tamén mostrou tendencia a adquirir outros valores como o concesivo ou causal, segundo Maia (1997: 878); esta autora admite así mesmo que, de acordo coa etimoloxía, *pero* tería inicialmente acentuación oxítóna, reflectida na "forma popular sincopada do galego actual *pro*", aínda que, debido ao emprego frecuentemente proclítico, "o acento passou a incidir na primeira sílaba", sendo posíbel que "os dois tipos de acentuación tenham coexistido desde data remota" segundo a forma estivese "em posição inicial e, portanto, proclítica, ou no interior da frase" (Maia, 1997: 879). Tamén Lorenzo (1975: 1000) afirma que a forma popular galega *pro* "indica la pronunciación ant. *peró*". Por outro lado, *porén* é unha forma derivada da locución latina PER INDE OU PRO INDE (Mattos e Silva, 1989: 683) e forma sincopada de *por ende* (Lorenzo, 1975: 1025) ou *porende*, aínda documentado no portugués literario clásico, a que veu a substituír completamente.

Mattos e Silva estuda o proceso de mudanza semántica de *pero* desde o século XIII ao XIV, así como o seu posterior desaparecemento en portugués no tránsito do século XV para o XVI, estudo que realiza en paralelo coa extensión do uso de *poren* como conxunción adversativa. Comeza tamén esta autora por ponderar o carácter oxítono ou paroxítono de *pero*, e afirma que "não seria impossível no português arcaico a conviência da articulação paroxítona e da oxítóna"; lembra que en certos lugares da Romanía onde se mantivo até hoxe esa forma "a acentuação comum é a etimológica, oxítóna (Itália, Catalunha, judeu-espanhol de Marrocos), enquanto em outros é a paroxítona, como no castelhano moderno" (Mattos e Silva, 1984: 130). Achámonos, pois, aquí novamente con outro caso de confluencia da solución galega coa castelá e de afastamento con relación ao que acontece no portugués e noutros romances. Canto ao significado, tanto *pero* como *porende* e a súa forma apocopada *poren* aparecen primeiramente documentados na lingua arcaica con valor conclusivo-explicativo ('por causa diso', 'por este motivo', 'por iso'), adquirindo posteriormente, mais non simultaneamente, valor adversativo ('a pesar diso'). Mais *pero* xa é considerado elemento arcaizante como adversativo no século XVI en territorio portugués, en canto que é neste mesmo século cando "se difunde o valor adversativo de *porém*", que se mantén en uso até a actualidade, en detrimento do seu valor etimolóxico (Mattos e Silva, 1984: 130). A mesma estudiosa sintetiza todo este proceso en dúas mudanzas e diferentes fases en cada unha. A primeira mudanza afecta *pero* en tres fases: (i) o *pero* etimoloxicamente conclusivo-explicativo pasa a adversativo, a convírense as dúas acepcións (séculos XIII e XIV); (ii) desaparece o *pero* conclusivo-explicativo e permanece o adversativo (séculos XIV-XV); e (iii) *pero* desaparece da lingua portuguesa (século XVI). A segunda mudanza, referida a *poren*, ten dúas fases: (i) o *poren* etimoloxicamente conclusivo-explicativo pasa a adversativo, a convírense as dúas acepcións (séculos XIV-XV); e (ii) desaparece o *poren* conclusivo-explicativo no século XVI e permanece o adversativo (Mattos e Silva, 1984: 146).

Para a desaparición de *pero* podería aducirse como razón a ocupación do seu espazo como partícula adversativa por *porén*. Mais nada impediría a existencia de dous signi-

ficantes co mesmo valor, pois, independentemente de *pero* e *porén* adversativos, sempre existiu *mais* ou *mas* como a expresión típica da adversativa na lingua antiga, apuntando tamén no XIII *todavía* con ese valor e a se usar xa *contudo* no XVI. Para a desaparición de *pero* do inventario das adversativas Mattos e Silva, a se apoiar en Corominas, apela a razóns de orde sociopolítica máis do que propiamente intralingüísticas. Desde moi cedo *pero* adversativo tendeu a substituír *mas* no castelán e no catalán, a se oporen nisto ambas as linguas ao galego-portugués; inclusive nos primitivos foros leoneses, en oposición aos casteláns, practicamente non se documenta *pero*. Sería así posíbel que

tornando-se apenas adversativo no portugués, como no castelano, *pero* ficasse marcado como não autóctone, já que era essa forma, e é, a expressão típica da adversativa em castelhano, em oposição ao *mas* português. Sabendo-se o séc. XV como o da consolidação da nacionalidade portuguesa, não parece inverosímil que um elemento linguístico que pudesse ter a marca de menos vernáculo ou menos autóctone viesse a ser preterido em proveito de outro livre de tal estigma" (Mattos e Silva, 1984: 149).

Se esta autora apunta a hipótese da influencia, indirecta, do castelán no desaparecemento de *pero* en portugués, aquí suxerimos a tese da interferencia directa desa lingua para nos explicarmos o triunfo deste mesmo conector no galego moderno.

4. Presenza no galego escrito moderno

Nos textos galegos dos dous séculos finais da época medieval (*Crónica Troiana*, *Historia Troiana*, *Miragres de Santiago*, *Corónica de Santa María de Iria* etc.) parecen confirmarse as conclusións de Mattos e Silva (véxanse, por exemplo, casos de *porén* en Lorenzo, 1975: 1025). Nos textos do galego medio van aparecer varios casos de *pero*, sobre todo nos romances das Festas Minervais, mais tamén casos significativos onde non aparece. Así, no repertorio de refráns galegos de Hernán Núñez, de 1555, áchase unha ocorrencia de *mays* e outra de *mas*, mais ningunha de *pero*. Na maior parte dos textos dos séculos escuros, aqueles recollidos en *SEI*, e mais nas coplas de Sarmiento aparece *pero* en 16 ocasións, nove nos romances das Festas Minervais, de fins do XVII, e sete nos textos do XVIII; non se produce, por exemplo, ningunha ocorrencia en toda a poesía anónima tradicional nin na poesía académica renacentista e barroca, así como nos vilancicos de Nadal nin no entremés de 1671 de Feixó de Araújo; nas 1.308 coplas de Sarmiento só unha vez se rexistra *pero*. Pola contra, o *mais* contraargumentativo aparece nunhas 60 ocasións nos mesmos textos, tres so a forma *mas*. No conxunto das coplas de Sarmiento, descontando as numerosas ocorrencias de (*e*) *mais* con valor aditivo e algúns outros usos dubidosos, fronte ao único caso de *pero*, contabilízanse até 51 casos de *mais* adversativo, dous coa variante *mas*. Non se rexistran neses textos do galego medio casos de *porén* nin de *pro* (tampouco de *sen/sin embargo* nin de *nembargantes* ou *non embargantes*). Destes datos poderíase tirar en conclusión que talvez *pero* esmorecese tamén a fins da época medieval no dominio galego e comezase novamente a rexurdir paseniñamente nos séculos XVII e XVIII a medida que o proceso de castelanización se foi intensificando, como poñen en relevo outros castelanismos que están presentes nos romances das Festas Minervais e en textos do Cura de Fruíme, por exemplo.

No século XIX *pero* e *mais* alternan nos textos escritos xa desde os diálogos propagandísticos do primeiro terzo e aparece tamén agora con forza a variante *pro*. Xa na peza teatral *A Casamenteira*, escrita en 1812, se acha un equilibrio no uso destas formas: tres ocorrencias de *pero*, outras tres de *pro* e catro de *mais*. A alternancia das tres é constante nos textos decimonónicos, aínda que *pro* tende a se facer dominante naqueles de teor máis popular. Así, nos textos recollidos na gramática de Mirás, de 1864, contabilízanse cinco ocorrencias de *pero*, sete de *mais* e até 57 de *pro*, dando a sensación a segunda, con certa frecuencia, de concorrer como variante estilística desta nun mesmo contexto. Na gramática de Saco Arce (1868: 135) recóllense como conxuncións adversativas *ma, mais, pero* e *pro*, equivalentes ás castelás 'mas, pero', alén de *descasí, descadasí, ecomasí, ecomadasí* e *siasí*, que traduce por 'a pesar de todo';⁴ Cuveiro (1868: 37) menciona como conxuncións adversativas *mais, pero, cando, anque, antes ben, maisque, ben que, sinon, siquera*; e Valladares (1970: 112) cita, entre outras non propiamente adversativas, *máis* 'mas', *prò* 'pero', *emporeso* 'empero, no obstante' e *senón* 'sino', mais non *pero*. Por acrecentarmos algún outro dato sobre os usos escritos destas formas nos tres grandes autores do XIX, diremos que en *Cantares gallegos* de Rosalía de Castro se rexistran até 68 ocorrencias de *mais* como conector contraargumentativo, por 33 de *pero* e só tres de *pro*, mais tendo en conta que 22 ocorrencias de *pero* corresponden á reiteración dun mesmo cantar popular (*Non che digo nada... / ¡Pero vaya!*); de nos centrarmos no prólogo, *mais* aparece en catro ocasións, *pero* en unha e *pro* rexistra as tres únicas ocorrencias da obra; tamén é digna de se resaltar a ocorrencia de *mas* en cinco ocasións neste libro, e en todas seguido da interxección exclamativa *ai!*, curiosamente en coincidencia coas dúas mesmas ocorrencias que se producen no poema en español de Ventura Ruíz Aguilera incluído na mesma obra.⁵ A respecto de Curros Enríquez, López Varela (1998: 285) dinos que a distribución *mais/pro* "está bastante repartida, dependendo a elección entre unha e outra de factores estilísticos ou rimáticos", e rexistra un só "caso de *pro* como conxunción e debido a razóns métricas". Na poesía completa de Pondal o conector contraargumentativo predominante é *mas*, con 87 ocorrencias, seguido de *mais* con 52 e, por último, *pro* con cinco e *pero* con só catro. Contrastan estes datos cos tirados do *Cancionero popular gallego* de Pérez Ballesteros, onde a forma dominante é *pero*, con 31 ocorrencias, seguida de *pro* con nove e *mais* con seis, con unha única ocorrencia de *mas* na locución concesiva *mas que*. Inclusive un poema de Lamas Carvajal leva por título "Pero... pero... pero... pero..." Por outra parte, non conseguimos rexistrar na lingua escrita decimonónica a forma *porén*, aínda que si o posíbel castelanismo *sin embargo*, de que, de todas as formas, non demos localizado máis de sete ocorrencias, a maioría n'*A teceadeira de Bonaval*, de López Ferreiro, e un caso de *non embargante* non plenamente gramaticalizado nesta mesma obra finisecular.

⁴ A forma *ma* citada por Saco tamén a recolle a inicios do século XX García de Diego (1909: 153) ao lado de *mais*, así como *pero* e *pro*; recolle e desenvolve así mesmo as formas *siasí* = *si así*, *ecomasí* = *e como así*, *ecomadasí* = *e como de así*, *descasí* = *desque así*, *descadasí* = *desque de así*, entre outras. LUGRÍS FREIRE (1931: 80-81) repetirá as formas indicadas por Saco, acrecentando *contodo* e a indicar que tanto *ma* como *mais* teñen pouco uso, pois "unha é dialectal e outra mais propia do portugués".

⁵ Por iso talvez, no caso de Rosalía cando menos, sexa discutíbel que *mas* "ten documentación literaria decimonónica, seguramente por influencia do portugués", como afirma Ferreiro (1999: 370).

Sen necesidade de máis datos, que resultarían talvez redundantes, poderíase tirar en conclusión que en canto *pero* e *pro* se van convertendo en maioritarios na fala, quizabes por presión do castelán, *mais* e *mas* mantéñense con forte presenza na escrita, sobre todo a primeira e nomeadamente en autores cunha maior ambición lingüístico-estilística, situación que a grandes trazos se vai manter no século XX e chegará á actualidade. Nisto pode influír tanto a marca literaria de *mais* como o afán diferencialista a respecto do español. A modo de exemplo, Ferreiro & Sanmartín (2002: 67) afirman que o poeta cambadés Ramón Cabanillas, na súa versión para ópera da lenda de Curros sobre a Virxe do Cristal, "rexeita a utilización de *pero*, a prol da forma adversativa *mais*, de carácter fundamentalmente literario, fronte aos versos de Curros, en que é dominante a primeira"; e en nota acrecentan estes autores que mesmo "nalgúns casos, nunha segunda edición dunha obra Cabanillas, como en *No desterro*, mudou o inicial *pero* ou *pro* para *mais*". Así mesmo, n'*O bufón d'el-rei* e n'*A lagarada*, ambas as pezas teatrais publicadas en 1928, Risco e Otero, respectivamente, non usan nunca *pero* nin *pro*, senón sempre *mais*. En troca, n'*Os vellos non deben de namorarse*, de carácter eminentemente popular canto ao modelo de expresión lingüística, só aparece *pero* (49 ocorrencias). En ningunha destas tres obras se rexistran casos de *porén*, que é utilizado moi raramente na lingua literaria da época; véxase, no entanto, un exemplo na obra de Vicente Risco:

(4) *O Dr. Andrade non vivía, porén, conforme aos adiantos modernos* (Risco, PDP 193).

Un autor intersecular como Noriega Varela, que alterna na súa obra *pero*, *mais* e *pro*, en textos de marcado carácter popular de fins do século XIX utiliza esta última forma. E, metidos xa plenamente no século XX, Eduardo Blanco-Amor emprega n'*A esmorga*, cun narrador de extracción ben popular, *pro* con moita frecuencia como conector contraargumentativo: *Pro a Piolla, que é moi arriscada* (Blanco-Amor, AE 78); *Pro é que cando me poño a falar* (Blanco-Amor, AE 104). A tendencia semella, pois, clara canto ao uso escrito destas partículas: dominio progresivo de *pero*, consolidación de *pro* como forma popular e importante presenza de *mais* como forma literaria. Así o podemos comprobar nunha obra de teor culto publicada en 1980, *Cara a Times Square* de Camilo Gonsar, onde *pro* desaparece totalmente, *mas* ten unha ocorrencia, talvez por erro tipográfico, *mais* aparece en 41 ocasións e *pero* sobrepasa as 200 ocorrencias.

No ámbito oral a situación debía ser algo diferente pola altura, como o é na actualidade, aínda que se observan diferenzas rexionais. Así, Couceiro (1976: 137) di que na fala de Feás, pola zona das Mariñas coruñesas, "se desconoce *mais*, usada de modo absoluto", sendo *pero* a máis utilizada; e Porto Dapena (1977: 215-216) afirma que na comarca ferrolá *mais* "como conjunción es muy poco frecuente, y se siente como portuguesismo", sendo *pero* ou *pro* as máis empregadas, non só con "sentido adversativo", senón tamén "intensivo" (*¿Pro seique estás tolo?*); porén, Taboada (1979: 172-173) afirma que na fala do val de Verín as adversativas máis coñecidas son *mais*, *pero*, *senón/sinón* e *anque*, aínda que *mais* "ofrece una mayor frecuencia hacia la parte sur del valle en contacto con el portugués, y, en algunos casos, llega a sustituir a la copulativa *e*"; tamén constata que "no existe en el valle la variante *pro*" que se repite noutros lugares do país.

5. O uso actual

Achegándonos máis á actualidade, as tendencias na oralidade mantéñense, co dominio de *pero* neste ámbito da expresión. Frías (1999: 81) recolle as formas *peró*, *pro* e *poro* entre as conxuncións adversativas do galego exterior e afirma tamén que *mais* se coñece "na Mariña da Terra Navia-Eo, bierzano e portelego". No ámbito escrito persiste a convivencia entre o maioritario *pero* e unha relevante presenza de *mais*, que se converte en dominante naqueles autores que defenden posicións reintegracionistas ou que procuran unha aproximación posibilista do portugués, a optaren en ocasións pola forma *mas*; *pro* vai ficando só como forma caracterizadora da fala popular:

(5) *A nación é imprescindible para que existan as sociedades, pode haber nacións, discursos nacionais, non democráticos ou democráticos, mais toda sociedade que queira existir ten que ter un discurso nacional, un nacionalismo [...] / Hainos, bainos, pero nacen da convivencia, non poden ser obrigados nunca* (S. de Toro, ET 40).

(6) *A verdade é que no aspecto práctico, pouco aprendéramos em Santiago. Mas tanto Scórpio coma mim terminámos a carreira bem repletos de doutrina [...]. Mas na profissom bai muito de rotina [...]. Mas nom é assi. Por quê?* (Carvalho, SC 128)

(7) Albitio: *¡Pro é ben certo...! ¡A auga gustábache ben menos que a min...! / [...] A min si, pro...* (Taxes, CA 44).

Canto a *porén*, case non se debeu de rexistrar na oralidade moderna, a pesar de que Carré (1967: 173) afirmara que se "ha perdido mucho el uso de esta conjunción en la conversación corriente y sólo se emplea en formas literarias", a acrecentar que en Portugal "se conserva en general empleándose corrientemente". Así o reconece implicitamente o *Estudo crítico* da Associação Galega da Língua (1983: 122) cando di que "hai que admitir a conxunção *porém*, por via culta, que substitua a *sem embargo* e, sobretudo, a *nembargante(s)*", pois na lingua falada xa existen outros recursos, "como som as conxunções *contodo*, *nom obstante*, etc." e a lingua literaria "utiliza ja com frequência *porém* e ainda *no entanto*, que deve ser igualmente apoiada".

Dado que a forma histórica do galego era *peró*, de onde resulta a forma sincopada *pro* (Instituto da Língua Galega & Real Academia Galega, 1995: 183), a explicación máis acaída que se pode achar para o predominio actual de *pero* é o feito de este ser o marcador utilizado en castelán, para alén doutras explicacións que tamén poderían lexitimar a forma en galego, mais talvez non o seu uso esmagador na actualidade. Existen, pois, algunhas sospeitas de *pero* ser un castelanismo no galego, e *pro* ten un marcado carácter popular (Ferreiro, 1999: 205). Para a Associação Galega da Língua (1983: 122) o uso de *mais* ou *mas* "deve preferir-se ao de *pero*, forma em si legítima, mais de emprego abusivo na língua oral e na escrita polo reforzo suplementar do espanhol". Na última revisión normativa (Real Academia Galega & Instituto da Língua Galega, 2003: 184) reafirmase que no galego moderno se rexistran "as formas *peró* (no leste de Lugo e no galego de Asturias), *pero* e *pro*, estas dúas últimas por todas as partes no resto do dominio galego" e que o antigo *pero* "debía de ser case sempre *peró*", explicando o moderno *pero* "por un troco do índice de perceptibilidade das dúas sílabas ao deixar de ter usos como partícula adversativa tónica". Admitindo, pois, a norma oficial o uso da "forma plena e maioritaria *pero*", tamén considera admisíbeis *mais* e *porén*, "que no galego actual teñen certo uso, sobre todo como formas literarias", a pesar da "escasa presenza nos rexistros coloquiais".

Como consecuencia, por tanto, da revisión normativa de 2003 comeza a se estender na lingua escrita o uso antes minoritario de *porén*, en convivencia con *pero* e *mais*:

(8) *A responsabilidade, porén, non é do goberno. Faltaría máis! [...] / Mais, por favor, non me fale vostede de Galiza!* (C. Aymerich: "Non me fale vostede de Galiza!", ANT 3-9/6/2004, p. 10).

(9) *Porén, si hai quen non ten que pagar peaxes electorais e pode pronunciarse con independencia e coñecemento de causa [...]. / O seu estudo reflicte que a meirande parte dos usuarios que captaría o AVE serían os potenciais viaxeiros do avión, pero que apenas un 10% dos que empregan o seu coche para dirixírense ao centro da península escollerían o tren* (X. M. Añel: "Necesitamos un AVE?", ANT 10-16/6/2004, p. 10).

(10) *Outros, porén, eran inéditos, variacións, innovacións do mal do equilibrio* (Sende, OR 118).

Mais convén termos en conta que *mais* (e *pero*, *pro*) e *porén* non resultan sempre substituíbeis (Portolés 1995), pois, alén da mobilidade que caracteriza *porén* en (8) ou (10) e que non é posíbel en *mais*, este pode introducir tanto un argumento como unha conclusión, en tanto que *porén* só pode introducir unha conclusión. De todas as formas, como se viu, tanto un como outro introducen argumentos fortes, pois se *porén* só introduce o argumento que se converte en conclusión triunfante, *mais*, aínda a introducir outro argumento, indica que este vai resultar gañador, guiando a inferencia favorábel a el.

6. Conclusión

Como palabras gramaticais ou partículas invariábeis, os marcadores discursivos son instrumentos gramaticais na construción do texto, e teñen unha grandísima frecuencia de uso tanto na lingua oral como na lingua escrita. Igual que acontece en xeral con todas as clases de palabras gramaticais, que constitúen inventarios normalmente reducidos, ou relativamente reducidos en comparación coas palabras lexicais, os marcadores discursivos, aínda dentro da súa heteroxeneidade, conforman tamén un conxunto máis ou menos limitado de unidades de aparición moi frecuente en calquera tipo de construción textual, caracterizados así mesmo pola súa multifuncionalidade, que se fai tanto máis alta canto maior é a súa frecuencia de uso. É iso o que pode explicar que algúns marcadores do galego pasasen a ser usados no castelán falado na Galiza, previa adaptación ou tradución (caso de *de aquela* ou *y luego*). Mais moitos máis son, por suposto, os casos inversos, aqueles en que os marcadores discursivos do castelán se introducen no galego, coas súas formas e funcións. É a súa alta rendibilidade a que lles confire unha especial relevancia no avanzado proceso de castellanización en que a lingua galega se acha na actualidade e a que os converte en símbolos representativos da desnaturalización que está a padecer o galego.

Dentro dos marcadores discursivos, os conectores contraargumentativos son especialmente relevantes dada a importancia da argumentación na lingua. Mais, como resulta lóxico supormos pola súa alta frecuencia de uso, tampouco eles ficaron inmunes á interferencia da lingua de imposición na Galiza a partir de finais do período medieval. Posibelmente sexa tal interferencia a que explique o uso esmagador actual de *pero* como conector en galego, en coincidencia co que acontece no español, xerándose así un novo elemento de diferenciación no tronco lingüístico común galego-portugués e máis unha aproximación do galego á lingua de Castela. É por iso que na lin-

gua escrita actual semella recomendábel a priorización de *mais* como conector contraargumentativo e a subordinación de *pero*, en consonancia co proceso de evolución histórica destes termos, segundo se tentou demostrar nas páxinas precedentes, e a tomarmos en consideración a situación producida ao outro lado do Miño e o marcado carácter popular e oral da forma galega *pro*. Felizmente, a propia norma do galego deu un paso importante para adiante, na vía de eliminación de posíbeis interferencias deturpadoras, ao reintroducir neste ámbito da expresión lingüística a forma histórica *porén* e eliminar *sen embargo* e *nembargante(s)*, feito que xa está a repercutir moi positivamente na lingua escrita actual.

BIBLIOGRAFIA

- ANSCOMBRE, Jean-Claude e DUCROT, Oswald (1977), "Deux *mais* en français?", in *Lingua*, nº 43, pp. 23-40.
- ANSCOMBRE, Jean-Claude e Ducrot, Oswald (1994), *La argumentación en la lengua*, Madrid, Gredos.
- ANSCOMBRE, Jean-Claude (1998), "*Pero / sin embargo* en la contraargumentación directa: razonamiento, genericidad y léxico", in *Signo y seña*, nº 9, pp. 75-104.
- ANT – *A Nosa Terra*, Vigo, Promocións Culturais Galegas.
- Associaçom Galega da Língua (1983), *Estudo crítico das* Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego, A Corunha, AGAL.
- BLAKEMORE, Diane (2000), "Indicators and procedures: *nevertheless* and *but*", in *Journal of Linguistics*, nº 36, pp. 463-486.
- BLANCO-AMOR, AE = Blanco-Amor, Eduardo (1978), *A Esmorga*, Vigo, Galaxia [1959].
- CAREL, Marion (1995), "*Pourtant*: Argumentation by exception", in *Journal of Pragmatics*, nº 24, pp. 167-188.
- CARRÉ ALVARELLOS, Leandro (1967), *Gramática gallega*, A Coruña, Moret.
- CARVALHO, SC = Carvalho Calero, Ricardo (1987), *Scórpio*, Barcelona, Sotelo Blanco.
- CASTELAO, Vello = R. Castelao, Alfonso (1953), *Os vellos non deben de namorarse*, Vigo, Galaxia.
- COUCEIRO, José Luís (1976), *El habla de Feás*, Santiago de Compostela, Universidade (Anexo 5 de *Verba*).
- CUVEIRO PIÑOL, Juan (1868), *El habla gallega. Observaciones y datos sobre su origen y vicisitudes*, Pontevedra, Imprenta de José Antúnez y Cía.
- FERNÁNDEZ FERREIRO, Manuel (2002), "Marcadores do discurso e cognición: o caso de *pero*", in Fernández Roca, Xosé Anxo & María José Martínez López (orgs.), *Vir bonus docendi peritus. Homenaxe a José Pérez Riesco*, A Coruña, Facultade de Filoloxía & Universidade da Coruña, pp. 65-83.
- FERNÁNDEZ REI, Francisco (1991), *Dialectoloxía da lingua galega*, Vigo, Xerais.
- FERREIRO, Manuel e SANMARTÍN REI, Goretti (2002), "Introdución", in Cabanillas, Ramón, *A Virxe do Cristal. Lenda de Curros Enríquez axeitada para ópera*, A Coruña, Biblioteca-Arquivo Teatral "Francisco Pillado Mayor", pp. 7-77.
- FERREIRO, Manuel (1999), *Gramática histórica galega I. Fonética e Morfosintaxe*, Santiago de Compostela, Laivento.
- FRASER, Bruce (1998), "Contrastive Discourse Markers in English", in Jucker, Andreas H. & Yael Ziv (eds.), *Discourse Markers. Descriptions and Theory*, Amsterdam, John Benjamins, pp. 301-326.
- FREIXEIRO MATO, Xosé Ramón (2003), *Gramática da Lingua Galega IV. Gramática do texto*, Vigo, A Nosa Terra.
- FRÍAS CONDE, Francisco Xavier (1999), *O galego exterior ás fronteiras administrativas*, Xixón, vtp.
- G. BARROS, CT = García Barros, Manuel (1952), *Contiños da Terra*, Buenos Aires, Talleres Caporaletti Hnos.
- GARACHANA CAMARERO, Mar (1998a), "La evolución de los conectores contraargumentativos: la gramaticalización de *no obstante* y *sin embargo*", in Martín Zorra-

- quino, Mª Antonia & Estrella Montolío Durán (orgs.), *Los marcadores del discurso: teoría y análisis*, Madrid, Arco Libros, pp. 193-212.
- GARACHANA CAMARERO, Mar (1998b), "La noción de preferencia en la gramaticalización de *abora (que), abora bien, antes, antes bien y más bien*", in Cifuentes Honrubia, José Luis (org.), *Estudios de Lingüística Cognitiva*, vol. 2, Alicante, Universidad de Alicante, pp. 593-614).
- GARCÍA DE DIEGO, Vicente (1909), *Elementos de gramática histórica gallega (Fonética-Morfología)*, Burgos, Imprenta y librería de Santiago Rodríguez (Ed. facsimilar: Anexo 23 de *Verba*, Universidade de Santiago de Compostela, 1984).
- GÓMEZ CLEMENTE, Xosé María (1991), "Notas sobre a expresión concesiva no galego medieval", in Brea, Mercedes & Francisco Fernández Rei (orgs.), *Homenaxe ó profesor Constantino García*, vol. 1, Santiago de Compostela, Departamente de Filoloxía Galega & Universidade, pp. 179-198.
- GONÇALVES, Miguel (2002), "O conceito de conector nos diversos estádios do sistema teórico de Ducrot e da sua equipa", in Duarte, I. M., J. Barbosa, S. Matos & T. Hüsgen (orgs.), *Encontro Comemorativo dos 25 anos do Centro de Linguística da Universidade do Porto*, vol. 2, Porto, Centro de Linguística da Universidade do Porto, pp. 203-216.
- Instituto da Lingua Galega & Real Academia Galega (1995), *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*, Vigo, ILG & RAG.
- KOCH, Ingedore G. Villaça (2002), *Argumentação e Linguagem*, São Paulo, Cortez.
- LÓPEZ VARELA, Elisardo (1998), *A poesía galega de Manuel Curros Enríquez. Estudio, edición, notas e apéndices*, vol. 1, A Coruña, Deputación Provincial.
- LORENZO, Ramón (1975), *La traducción gallega de la Cronica General y de la Cronica de Castilla. Edición crítica anotada, con introducción, índice onomástico y glosario II. Glosario*, Ourense, Instituto de Estudios Orensanos 'Padre Feijoo'.
- LUGRÍS FREIRE, Manuel (1931), *Gramática do Idioma Galego*, A Coruña, Moret [1922].
- MAIA, Clarinda de Azevedo (1997), *História do Galego-Português. Estado linguístico da Galiza e do Noroeste de Portugal desde o século XIII ao século XVI (Com referência à situação do galego moderno)*, Lisboa, Fundação Calouste Gulbenkian & Junta Nacional de Investigação Científica e Tecnológica.
- MATTOS E SILVA, Rosa Virgínia (1984), "*Pero* e *porém*: mudanças em curso na fase arcaica da língua portuguesa", in *Boletim de Filologia*, nº 29, pp. 129-152.
- MATTOS E SILVA, Rosa Virgínia (1989), *Estruturas trecentistas. Elementos para uma gramática do Português Arcaico*, Lisboa, Imprensa Nacional-Casa da Moeda.
- MONTOLÍO DURÁN, Estrella (2001), *Conectores de la lengua escrita*, Barcelona, Ariel.
- PONDAL, QP = Pondal, Eduardo (1995), *Poesía galega completa I. Queixumes dos pinos* [org. Ferreiro, Manuel], Santiago de Compostela, Sotelo Blanco [1886].
- PORTO DAPENA, José Álvaro (1977), *El gallego hablado en la comarca ferrolana*, Santiago de Compostela, Universidade (Anexo 9 de *Verba*).
- PORTOLÉS, José (1993), "La distinción entre los conectores y otros marcadores del discurso en español", in *Verba*, nº 20, pp. 141-170.
- PORTOLÉS, José (1995), "Diferencias gramaticales y pragmáticas entre los conectores discursivos *pero, sin embargo* y *no obstante*", in *Boletín de la Real Academia Española*, nº 75, pp. 231-269.

- PORTOLÉS, José (2001), *Marcadores del discurso*, Barcelona, Ariel.
- Real Academia Galega & Instituto da Lingua Galega (2003), *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*, Vigo, RAG & ILG.
- RISCO, PDP = Risco, Vicente (1979), *O porco de pé*, Vigo, Galaxia [1928].
- S. DE TORO, ET = Toro, Suso de (2004), *Españois todos*, Vigo, Xerais.
- SACO ARCE, Juan A. (1868), *Gramática gallega*, Lugo, Imprenta de Soto Freire.
- SCOTTI-ROSIN, Michael (1984), "Fórmulas interlocutórias no texto português", in Carvalho, José G. Herculano de & Jürgen Schmidt-Radefeldt (orgs.), *Estudos de Linguística Portuguesa*, Coimbra, Coimbra Editora, pp. 195-212.
- SEI = Freixeiro Mato, Xosé Ramón (ed.) (1996), *A Nosa Literatura*, vol. 7, *Os séculos escuros e a Ilustración galega. Antoloxía*, Vigo, A Nosa Terra.
- SENDE, OR = Sende, Séchu (2004), *Orixé*, Vigo, Galaxia.
- TABOADA, Manuel (1979), *El habla del valle de Verín*, Santiago de Compostela, Universidade (Anexo 15 de *Verba*).
- TAXES, CA = Taxes, Francisco (2004), *Casta i Albitio*, A Coruña, Biblos.
- VALLADARES, Marcial (1970), *Elementos de gramática gallega*, Vigo, Galaxia [1892].
- VAN DE VOORDE, Katrien (1992), "De deux à trois *mais*: essai de vérification des approches d'Anscombe et Ducrot et de Blumenthal", in *Travaux de Linguistique*, nº 24, pp. 57-80.
- VILELA, Mário (1998), "Da palavra ao discurso: palavra-frase-discurso. Estrutura frásica e adverbais", in *Revista Portuguesa de Filologia*, nº 22, pp. 71-112.
- VILELA, Mário (1999), *Gramática da Língua Portuguesa*, Coimbra, Almedina.
- VILELA, Mário e KOCH, Ingedore V. (2001), *Gramática da Língua Portuguesa*, Coimbra, Almedina.

